

Резніченко Анна Вікторівна

Студентка групи 1163-1, IV курс, спеціальність «Соціальна педагогіка»

Запорізький національний університет

resnikhenko9515@mail.ru

Науковий керівник

Мацкевич Юліана Рафаїлівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.

Анотація. У статті розглянуто проблему формування екологічної культури старшокласників. Проаналізовано поняття екологічної культури та екологічного виховання, визначено рівні екологічної культури учнів старшої школи. Представлено результати реалізації проекту з підвищення екологічної культури старших школярів у позанавчальній діяльності.

Ключові слова: екологічна культура; екологічне виховання; прагматична установка; позанавчальна діяльність; інтерактивні методи навчання.

Актуальність дослідження. Нині проблема екологічного дисбалансу торкнулась кожної людини в світі. Майже всі розвинуті країни страждають від забруднення та небезпечних хімічних викидів з підприємств та заводів, проте у деяких містах навчилися знижувати або взагалі нейтралізовувати небезпечний вплив продуктів життєдіяльності людини шляхом утилізації сміття, використанням екологічно безпечної продукції та засобами очистки води та повітря. На рівень екологічної ситуації регіону також має вплив діяльність кожної окремої людини, узгодженість життя з основними принципами екоетики. Формування екологічної культури та етики розпочинається ще у ранньому дитинстві та отримує свій розвиток при подальшому навчанні та вихованні дитини. Аспект ставлення до навколишнього середовища має таке ж велике значення, як рівень узгодженості вчинку, спрямованого на іншу людину з моральними правилами суспільства, тому що це є основою не тільки рівня етичності кожної окремої людини, а й має вплив на громадське відношення до проблем екології, що знаходить віддзеркалення у насущних проблемах екології – їх

наявності або відсутності, їх масштабності.

Аналіз останніх публікацій. Проблемами екологічної культури на різних етапах її розвитку займалися такі науковці, як В. Крисаченко, В. Скребець, С. Дерябо, В. Ясвін, В. Борейко та інші. У працях представлених авторів висвітлено поняття про екологічну культуру та етику, психологію формування екологічної поведінки на різних етапах розвитку особистості та фактори, що впливають на рівень екологічної свідомості як особистості, так і суспільства в цілому. Питанням екологічної педагогіки присвячена праця О. Дорошко у якій детально описуються теоретичні передумови становлення екологічної педагогіки як у межах школи, так і у позашкільній роботі, методичні основи екологічного виховання та безпосередньо організація навчання з урахуванням вікових та особистісних якостей учнів. У своїх роботах проблему екологічної педагогіки розглядали С. Дерябо та В. Ясвін. Педагогіка екологічної культури розкривається з боку впливу соціуму та найближчого оточення дитини, висвітлюються механізми формування суб'єктивного відношення до природних об'єктів за допомогою впливу на різні канали сприйняття та розглядаються принципи та методи екологічного виховання.

Аналіз сучасної педагогічної теорії і практики свідчить, що наразі недостатньо розглянуто питання формування екологічної культури старших школярів у позанавчальній діяльності із застосуванням інтерактивних методів навчання. Аналіз практики підтвердив, що існує потреба у розробці методів і форм, які б сприяли більш ефективному впливу на особистість та колектив в процесі розвитку екологічної культури та висвітленні питань екологічної етики. Найбільш дієвими у даному контексті є інтерактивні методи навчання.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Мета статті – проаналізувати та емпірично дослідити особливості формування екологічної культури старшокласників у позанавчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культуру взаємодії з природою сьогодні прийнято називати екологічною культурою. Під екологічною культурою О. Дорошко розуміє культуру взаємодії людини з навколишнім середовищем, характер його відношення до природи, себе й іншим людям, і як наслідок, характер його діяльності при вивченні, користуванні та перетворенні навколишньої дійсності [3].

О. Салтовський, який займається проблемами соціальної екології визначає екологічну культуру як напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать нормальне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток у майбутньому. За змістом її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому її природному світі [5].

Цікава точка зору на екологічну культуру розкрита в праці українського вченого В. Крисаченко. Пропонується розглядати останню з двох сторін: по-перше, це – сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують стійку рівновагу в системі «людина-довкілля»; по-друге, це – теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого чинника регуляції стану біосфери. В основі цієї екокультурної концепції покладено діяльнісний підхід [4].

Отже, проаналізувавши погляди авторів на поняття екологічної культури, можна зробити висновок, що вона регламентує рівень усвідомленості поведінки людини, щодо поводження з природними об'єктами, яка базується на знаннях, нормах, правилах та характері етичних установок.

Екологічна культура не виникає стихійно, вона виникає під впливом спеціально створених умов, що сприяють її формуванню, та завдяки спеціальному виду діяльності – екологічному вихованню.

Як зазначає О. Салтовський у своїй роботі «Основи соціальної

екології», екологічне виховання – це цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності [5].

Ефективне формування екологічної культури, на думку О. Дорошко, відбувається завдяки поєднанню раціонального та емоційного аспектів. Екологічне виховання здійснюється з урахуванням емоційної свободи, природності прояву почуттів та діяльності, критерієм можливості здійснення якої виступає гуманність. Формування екологічної культури спирається на розвиток раціональної сфери особистості, проте саме чуттєвість лежить в основі орієнтації людини в навколишньому середовищі, виступає одним з компонентів предметно-практичної діяльності людини. Посилюється відрив між розвитком раціонального та емоційного тим, що просвіта носить авторитарний характер та екологічні проблеми подаються як неможливі до змін кожною окремою людиною. Таким чином укорінюється віра у неможливість змін у стані природи та неможливості особистого як негативного, так і позитивного впливу на навколишнє середовище [3].

Тож, формування екологічної культури для здійснення ефективного впливу на свідомість має включати в себе залучення як розумової, так і емоційної сфери, практичний компонент та вирішення екологічних проблем на локальному рівні за допомогою власних зусиль та рішень. Всі ці аспекти поєднує в собі екологічне виховання.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що у старшому шкільному віці відбуваються кардинальні зміни суб'єктивного відношення до природи. Зокрема С. Дерябо та В. Ясвін у своїй роботі «Екологічна педагогіка та психологія», спираючись на власне дослідження рівня екологічної культури старшокласників стверджують, що кількість підлітків, орієнтованих на природоохоронну діяльність, зі 46 % у молодшому підлітковому віці знизилась до 23 % у старшому підлітковому віці, а відсоток

тих, хто відмовляється в участі у природоохоронних заходах підвищується до 16 %. Це свідчить про підвищення прагматичного типу сприйняття природних об'єктів [1].

О. Дорошко у своїй праці «Екологічна педагогіка» описав результати діагностики рівня екологічної культури, яке проводилось методом анкетування. Виявилось, що діти старшого шкільного віку сприймають природу, як щось віддалене від світу людей, від суспільства. Діяльність кожної окремої людини не асоціюється з глобальними екологічними проблемами. Загалом підлітковий вік характеризується нездатністю поки що самостійно вирішувати екологічні задачі, через що вони почуваються безсилими та невпевненими перед обсягом екологічного неблагополуччя. На даному етапі життя діяльність носить ще споживчий характер, що також відображається і на відношення до навколишнього середовища. Підліткам важко спроектувати наслідки якихось дій, які позначаться на середовищі в майбутньому. Крім цього учні старшого шкільного віку схильні до критики та надання оцінок ситуації, проте виявляють пасивність та нездатність додавати зусиль до вирішення проблеми на локальному рівні [3].

Спираючись на приведені данні, можна стверджувати, що старший шкільний вік вирізняється з поміж інших особливими змінами у ставленні до середовища. Ці зміни обумовлені загальною переструктуризацією у системі відношень до себе та до інших, і в багатьох аспектах залежить від рівня екологічної культури досягнутого на попередніх вікових стадіях.

Виходячи з цього, при формуванні екологічної культури старших школярів у позанавчальній діяльності слід спиратися на такі аспекти:

1. Емоційне сприйняття. Використання емоційно насичених образів та інформації дає змогу запам'ятати більше інформації та здійснити вплив на особистісному рівні.

2. Практичний компонент. Через те, що вчинкова ланка у даному віковому періоді знаходиться у занепаді, то на ньому не слід акцентувати

увагу, проте у виховний процес слід включати елементи охорони природи та безпосередньої взаємодії з нею. Це потрібно задля підвищення усвідомленості свого власного впливу на природу та формування цілісного образу про навколишнє середовище.

3. Взаємодія. Передання знань повинно мати суб'єктний характер, заняття мають проходити у формі бесіди. Учень, на основі наданої інформації, має здійснювати пошук відповідей на проблемні запитання, які стосуються особистого вибору чи відношення.

Отже, при побудові системи екологічного виховання учнів старшої школи особливу увагу слід звернути на емоційність подання інформації, включення практичного компонента навчання та організацію взаємодії учнів як зі вчителем, так і в середині колективу.

Дослідно-експериментальна робота з формування екологічної культури старшокласників у позанавчальній діяльності проводилася на базі трьох шкіл м. Запоріжжя (ЗОШ №15, ЗОШ №100, гімназія «Алеф»). В експерименті брали участь 34 учня 10-х і 11-х класів.

Аналіз рівня екологічної культури учнів старших класів проводився за допомогою бесіди, спостереження, анкетування та асоціативної методики «ЕЗОП». На основі аналізу роботи О. Дорошко «Екологічна педагогіка» нами було виділено такі рівні екологічної культури старшокласників:

1. Низький (екологічні знання майже відсутні, людина не замислюється про характер своєї діяльності, можливості впливу на природу).

2. Середній (сформованість екологічних знань на рівні безпосереднього впливу природи на людину, природа розглядається як джерело матеріального блага).

3. Достатній (є знання екологічних законів, проте відсутнє уявлення що робити, щоб відвернути екологічні катаклізми; вважається, що суспільство безсиле).

4. Високий (високий рівень екологічних знань; поведінка вирізняється

слідують законам розвитку природи, відчувається особиста причетність до всього, що відбувається навколо).

Анкетування виявило, що екологічна культура більшості опитаних учнів, а саме 48% , складає середній рівень, який вирізняється уявленням, що природа є невичерпним джерелом матеріальних благ для людини. 36% складають учні достатнього рівня, що говорить про знання основ екології та слідування їм, проте відсутня віра у можливість змін екологічного становища через те, що суспільство безсиле. Анкетування показало, що 17% учнів мають високий рівень екологічної культури.

Асоціативна методика «ЕЗОП», розроблена В. Ясвіним, С. Дерябо, призначена для дослідження типу домінуючої установки учнів щодо природи. Результати діагностики показали, що 58% респондентів відносяться до природи, як до об'єкта краси, 18% виявили корисливе відношення, 9% - декілька варіантів і 10% обрали установку вивчення та охорони.

Спираючись на отримані дані, було розроблено проект з підвищення рівня екологічної культури старших школярів у позашкільній діяльності під назвою «Зелений світ мого міста». Проект реалізовується на базі 3 шкіл міста Запоріжжя. Він складається з:

1. Проведення інтерактивних уроків на тему «Мій екологічний слід».
2. Проведення інтерактивних уроків на тему «Я можу змінити світ».
3. Проведення творчих екологічних майстер-класів.
4. Волонтерської акції «Дерева в кожному школі».
5. Волонтерської акції «Чисто там, де не сміять».
6. Експерсії на о.Хортиця.

Інтерактивні уроки засновані на принципах екологічного виховання з урахуванням особливостей екологічної культури у старшому шкільному віці. Таким чином, інтерактивні уроки побудовані за таким планом:

1. Знайомство або привітання. Важливо при першій зустрічі представитись та чітко сформулювати мету візиту, зацікавити аудиторію.

Виходячи з віку дітей, дієвим способом привернути увагу до теми, є постановка проблемного питання, яке б стосувалось кожного учня в класі.

2. Міні-лекція, головна мета якої – надання базової інформації з представленої теми за короткий проміжок часу. Це необхідно задля збагачення новими знаннями таким чином, щоб вона була максимально ефективною та запам'яталася. Важливо використовувати візуалізацію поданої інформації.

3. Перегляд фільму або екологічна гра складають основу уроку. Згідно піраміді навчання Едгара Дейла спостереження або перегляд фільму сприяють запам'ятовуванню і засвоєнню інформації на 50%; під час самостійного виконання дій, таких як гра або реальна робота, запам'ятовується 90% інформації. Виходячи з приведених даних можна стверджувати, що гра та використання відео матеріалу підвищить засвоюваність знань. Крім цього, використання таких методів долучає емоційну складову формування екологічної культури.

4. Обговорення. Рефлексія є важливою складовою екологічного виховання. Завдяки висловленню своїх емоцій і думок, і прийняттю думки іншого, формується новий погляд на речі та явища шляхом самоаналізу. Крім того, обговорення служить зворотнім зв'язком для вчителя.

Основна мета творчих майстер-класів продемонструвати, що старі речі власноруч можна перетворювати на нові, не менш корисні, тим самим продукувати меншу кількість сміття. На майстер-класах підлітки власноруч зробили екологічні ручки та кошики з пластикових пляшок, що посприяло розумінню того, що навіть старі речі можна використовувати багато разів, віднайшли приклади переробки речей, які вони використовують у побуті. Виготовлення речей своїми руками неабияк зацікавило дітей. Після майстер-класів старшокласники неодноразово запрошували волонтерів ще раз відвідати їх, та дали обіцянку робити ручки вдома.

Волонтерська акція з висадження дерев також націлена на те, щоб

показати, що кожен може змінювати світ навколо себе на краще, почавши з себе. Окрім того, висадивши дерева власними руками та спостерігаючи за їх зростанням, формується ціннісна установка на збереження природи. Як екологічні майстер-класи, так і висадження дерев охоплюють практичний компонент екологічного виховання, що є важливою складовою формування екологічної культури у старшому шкільному віці.

Волонтерська акція з прибирання території є безпосередньою природоохоронною діяльністю. Здобуваючи подібний досвід у взаємодії з природою дитина вчиться бачити та розрізняти негативний вплив на окремі природні об'єкти, окрім того за допомогою суботника включаються практичний та емоційний складові ефективно впливу. Бачачи швидкий результат від здійсненої роботи підліток усвідомлює можливість змін у навколишньому середовищі, які він може здійснювати самостійно. Проте, на жаль, суботник «Чисто там де не сміять» не відбувся, тому що його відвідування було нульовим. Попри проведення попередньої роботи та інформування виявилось, що учні не готові до власної участі у практичних заходах та спілкування з природою. Це може бути викликано низькою замотивованістю, нестачею часу. Так само можна зробити висновок, що проведення такої кількості уроків та ознайомлюючих заходів занадто мала для встановлення належного контакту з дітьми та залучення всіх компонентів формування екологічної культури, які потрібні для власної природоохоронної діяльності. Задля вирішення цієї проблеми потрібна більш довга та детальна робота з виховання екологічної культури, додаткова мотивація та залучення до підтримки педагогічного складу школи.

Основною метою екскурсії на острів Хортиця є знайомство з природою рідного краю та усвідомлення краси середовища. Завдяки тому, що серед старшокласників домінує установка «краса», що було виявлено через діагностику, взаємодія з природою у цьому контексті може здійснити сильний вплив, що стане поштовхом для подальшої природоохоронної

діяльності. Екскурсія на острів Хортиця збагатила знання дітей щодо місцевої флори і фауни, і познайомила з красою заповідної зони. У перспективі очікується створення екологічного клубу на шкільній основі та залучення школярів до екологічних акцій, які будуть проходити у місті.

Бесіда зі старшокласниками, які брали участь у проекті, на останньому етапі роботи дала змогу встановити, що зацікавленість дітей у екологічній тематиці зростає: неодноразово надходили питання та пропозиції щодо участі у екологічних заходах міста, діти цікавилися додатковими матеріалами з заданої теми та виказували бажання дізнатись більше інформації через проведення більшої кількості уроків.

Після реалізації всіх заходів було проведено повторну діагностику рівня екологічної культури 32 учнів, які приймали участь у проекті. Повторне анкетування показало, що після реалізації проекту «Зелений світ мого міста» високий рівень мають 27% учнів, з якими проводилась робота; достатній рівень мають 45% дітей, а середній рівень – 28%. Питання анкети, які були спрямовані на виявлення причин нульового відвідування суботнику, показали що учні готові до природоохоронної діяльності, однією з форм якої є прибирання, більше того, виражають заохочення в участі у подібних заходах, проте через брак часу, або низьку мотивацію не приділяють цьому уваги. Аналіз результатів виявив, що учні вважають теми, запропоновані у проекті, цікавими та корисними, а заходом, який сподобався та запам'ятався найбільше виявився екологічний майстер-клас. На запитання «Хотів/хотіла б ти ще раз взяти участь у подібному проекті?» усі 32 учні відповіли «Так».

Отримані результати дають можливість стверджувати, що проект виявився цікавим та ефективним, більшість підібраних методів виявилися доречними для використання у представлений віковій групі. Діагностика виявила, що за час проведення проекту відбулось підвищення рівня екологічної культури. Опитування показало, що старшокласники готові до практичної природоохоронної діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Аналіз особливостей формування екологічної культури старшокласників виявив, що у старшому шкільному віці спостерігається зростання прагматичного типу сприйняття навколишнього середовища, бажання участі у природоохоронних заходах рекордно низьке. Природа сприймається як щось далеке від світу людей, діяльність кожної окремої людини не асоціюється з глобальними екологічними проблемами.

Експериментально-дослідна робота з формування екологічної культури старшокласників здійснювалося в межах реалізації проекту «Зелений світ мого міста». Аналіз результатів реалізації проекту свідчить про підвищення рівня екологічної культури, засвоєння практичних навичок зниження негативного впливу на природу та позитивний досвід природоохоронної діяльності за допомогою залучення емоційної та практичної сфер, застосування інтерактивних методів навчання.

Перспективи подальшого розвитку у цьому напрямі пов'язані із систематизацією та пролонгованістю процесу формування екологічної культури та залученням адміністрації та педагогів навчального закладу задля комплексного підходу до вирішення проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология: учебн. пособие / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. – 480 с.
2. Дерябо С. Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания / С. Д. Дерябо. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1999. – 310 с.
3. Дорошко О. М. Экологическая педагогика: пос. / О. М. Дорошко. – Гродно.: ГрГУ, 2002. – 176 с.
4. Крисаченко В. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. / В. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
5. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: Курс лекцій / О. І. Салтовський. – К.: МАУП, 1997. – 168 с.
6. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей: кн. для учителей и воспитателей. / М. Н. Скаткин. – М.: Союз, 1985. – 143 с.
7. Скребець В. О. Екологічна психологія: навч. посіб./ В. О. Скребець. – К.: МАУП, 1998. – 144 с.
8. Ясвин В.А. Психология отношения к природе./ В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2000. – 456 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ ВО ВНЕУЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резниченко Анна Викторовна

группа 1163-1, IV курс, специальность «Социальная педагогика»

resnikhenko9515@mail.ru

Мацкевич Юлиана Рафаиловна

Кандидат педагогических наук, доцент

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования экологической культуры старшеклассников. Проанализированы понятия экологической культуры и экологического воспитания, определены уровни экологической культуры учащихся старших классов. Представлены результаты реализации проекта по повышению экологической культуры старших школьников во внеучебной деятельности.

Ключевые слова: экологическая культура; экологическое воспитание; прагматическая установка; внеучебная деятельность; интерактивные методы обучения.

FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF THE HIGH SCHOOL STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITY

Anna V. Reznichenko

group 1163-1, IV course, specialty "Social pedagogy"

resnikhenko9515@mail.ru

Julian R. Mackiewicz

Ph.D. in education, Associate Professor

Annotation. The article considers the problem of formation of ecological culture of the high school students. We analyzed the concept of ecological culture and environmental education, defined levels of ecological culture of the high school students. The results of the project of improving the ecological culture of senior pupils in extracurricular activities are presented in the article.

Key words: ecological culture; ecological education; pragmatic setting; extracurricular activity; interactive teaching methods.